

ІРРАЦІОНАЛЬНА ФОРМА НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ

Розглядається випереджаюче нагромадження сукупного позичкового капіталу порівняно зі справжнім. Виділяється нова форма нагромадження капіталу - ірраціональна, яка відбувається не у сфері реального виробництва, а у сфері кількісних взаємозв'язків і приводить утворення різного роду протиріч і диспропорцій.

Ключові слова: нагромадження капіталу, реальний сектор, фінансовий сектор, фіктивний

Постановка проблеми. Починаючи з ХІХ століття загальною закономірністю капіталістичної еволюції стає випереджаюче нагромадження сукупного позичкового капіталу порівняно з реальним. Ця тенденція ще більше посилилася у ХХ ст., особливо в другій його половині, коли за абсолютними розмірами позичковий капітал набагато перевершив суму основних активів. На сьогодні масштаби реального сектора і сектора цінних паперів непорівнянні, вони відірвалися одне від одного. Крім концентрації та централізації можна говорити про нову форму нагромадження капіталу, а також про те, що аспект аналізу зміщується зі сфери реального виробництва у сферу грошових операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою нагромадження фіктивного капіталу займається велика кількість сучасних українських і російських авторів: В. Бурлачко, І. Дорошенко, В. Геєць, С. Глазьев, А. Гриценко, В. Маневич, О. Некіпелов, А. Чухно, О. Яременко та ін.

Метою дослідження є розгляд ірраціональної форми нагромадження капіталу, а саме, нагромадження капіталу на вторинному ринку цінних паперів.

Основні результати дослідження. Величезний фінансовий сектор, що сформувався останнім часом, перетворюється у відносно самостійне і самодостатнє явище. Він росте темпами, які суттєво випереджають динаміку капіталу у сфері реального виробництва. З одного боку, як форма панівного виду капіталу, що спирається на владу гігантських корпорацій, зрощених з найпотужнішими державами світу, фіктивний капітал знайшов набагато більшу стійкість. З іншого боку, він ще більше відірвався від своєї матеріальної основи, капіталу тих сфер, де створюється вартість, і став віртуальним. Нагромадження капіталу набуло характеру нагромадження фіктивного капіталу, зник механізм перетікання грошового капіталу в реальний сектор. Аспект аналізу змістився зі сфери

реального виробництва в сферу фіктивного капіталу. У світовій економіці з'явилася гігантська надбудова, в якій відбувається відносно самостійний рух фінансового капіталу, як форми капіталу що відокремилась взагалі [1, с.73].

Пріоритетний розвиток даної сфери став наслідком фундаментального перенагромадження капіталу в реальному секторі і ще більш інтенсифікував це перенагромадження. Криза перевиробництва виникає в тому випадку, коли концентрується така кількість надлишкових обсягів капіталу (який не приносить середній прибуток або взагалі не може бути прибутково застосований внаслідок закону тенденції норми прибутку до зниження), що значна частина підприємців опиняється на межі банкрутства. Нові технології, які приводять до зростання продуктивності праці, припускають пріоритетний розвиток людських якостей і творчого змісту праці, змінюють динаміку органічної будови капіталу і, отже, норми прибутку. Перенагромадження посилюється пріоритетним розвитком фінансового сектора. Найбільш продуктивні ресурси переливаються зі сфери матеріального виробництва в інші сфери, де не створюються матеріальні блага. У всіх цих сферах створюються лише мінливі форми багатства [2, с.124]. Загострення кризи перенагромадження виразилась в тому, що основна частина акумульованих коштів пішла у фінансовий сектор і це призвело до появи великих фінансових "бульбашок" [3, с.23].

Загальні світові фінансові активи за останні 25 років зросли майже в 30 разів і більш ніж у три рази перевищують світовий ВВП (у США - в 4 рази) [4]. Фінанси в світовому масштабі вже давно перестали виконувати тільки обслуговуючу роль для виробничої сфери. Фінансова система перетворилася на самостійного суб'єкта ринку, який тільки побічно пов'язаний з процесами в реальному секторі економіки [5, с.5].

Невідповідність у розвитку реального та фінансового секторів економіки виражається у

надмірному збільшенні обсягу обороту цінних паперів та їх похідних (деривативів), у мультиплікації фіктивного капіталу, в різкому скороченні вартості цінних паперів під час криз, яке не можна порівняти з падінням виробництва в реальному секторі і т.п. [6] Деривативи настільки ускладнюють сучасну фінансову систему, що інвестор не в змозі оцінити ризики. За останні п'ять років ринок деривативів розрісся з 114 до 591 трлн. доларів [7, с.101]. Сьогодні частка віртуальних фінансових цінностей перевищила 90% від загального обороту світового ринку, а в середині XIX століття ця частка становила менше 50%. Наприклад, оборот валютних бірж перевищив \$ 1100 трлн., ринок похідних фінансових інструментів - \$ 860 трлн., у той час обсяг сукупного світового ВВП становить лише \$ 65 трлн. Обсяг фінансових ф'ючерсів на нафту, перевищує обсяг фізичної нафти (у ціновому вираженні) в сотні разів [8].

Ефективність операцій на фінансових ринках багаторазово перевищує ефективність вкладень у виробничу діяльність. Очікування, що пов'язані з високою віддачею, яка чи не на порядок вища, ніж при традиційних засобах заощадження, приводять на фондовий ринок величезні кошти, у тому числі дрібних індивідуальних інвесторів. Спокуса примножити капітали виявляється настільки великою, що на фондовий ринок нерідко перекачувалися і кредитні ресурси, причому не тільки домашніми господарствами. Покупці акцій байдужі до реальної прибутковості активів, власниками яких вони стають. Їх цікавить лише динаміка курсової вартості акцій, а значить, можливість спекуляцій. Розрив між реальними можливостями корпорацій здійснювати ефективне виробництво, продукувати прибуток і їх капіталізованою вартістю породжує феномен фіктивного капіталу [9, с.149].

Результатом всього цього стає перевищення фіктивного капіталу над реальним. Інвестори вважають, що попит на об'єкти торгівлі буде зростати, займають гроші і купують, щоб з вигодою продати. Покупки і справді викликають підвищення цін, що створює стимули для подальших спекуляцій (табл.1). Глобалізація синхронізує очікування і тим сприяє виникненню бульбашок. Але рано чи пізно приплив грошей припиняється, ціни перестають зростати, оптимістичні очікування змінюються песимістичними, всі поспішають продати, і процес з неймовірною швидкістю розкручується у зворотному напрямку, викликаючи численні банкрутства [10, с.141-142].

Колосальне зростання кількості угод зі злиттів і поглинань, до яких найчастіше долучаються міжнародні монополії з метою зміцнення своїх

позицій на глобальному ринку, ще більше поглиблює нерівномірності нагромадження виробничого та фіктивного капіталів. Вони накладають на суспільство величезні витрати, пов'язані, насамперед, із загостренням конкуренції на ринку цінних паперів, де "торгують" корпораціями, а також з погіршенням функціонування монополій в умовах недружніх або захисних поглинань [13, с.40]. Це стає каналом відтоку капіталу зі сфери виробничого нагромадження, адже колосальні фінансові ресурси, що витрачаються на ці цілі, замість того, щоб втягуватися у розвиток виробництва і прискорення науково-технічного прогресу, фактично вилучаються з виробничої сфери. А угоди злиття і поглинання нерідко означають рух фіктивного капіталу і забезпечують не стільки зростання виробництва, скільки ринкову перекапіталізацію монополістичних структур та отримання ними надприбутків [14, с.118].

Крім того, спостерігається поглиблення розриву між сумарною ринковою вартістю акцій цих фірм і вартісним обсягом їх щорічного прибутку: якщо раніше він становив 4-6 разів, то в останні п'ять років - 25-40 разів, а за деякими високотехнологічними компаніями - сотні разів. Більше того, для багатьох американських ТНК, що працюють у сфері високих технологій, характерна абсолютно унікальна ситуація, коли на тлі їх збиткової фінансово-господарської діяльності спостерігається швидке зростання курсів їхніх акцій [15, с.32].

Отже, основою протиріччя сучасної фінансово-економічної системи є протиріччя між виробництвом реальної вартості і рухом її грошових і фінансових форм. Це протиріччя реалізується через цілу систему фінансово-економічних протиріч, головні з яких протиріччя між вартістю і грошима, між попитом і пропозицією, між доходами фінансовими зобов'язаннями. Саме ці протиріччя слугують спусковим механізмом криз, через них розгортається ціла система протиріч як всередині руху реальної вартості, так і між нею та формами її подання у фінансовій сфері.

Висновки. Сучасна фінансова система фактично не виконує свої прями функції - забезпечувати стабільне грошове обернення, формувати потоки інвестицій і страхувати їх від фінансових ризиків. Вона сама більше виробляє ці ризики, ніж рятує від них. Основні інститути цієї галузі - великі банки і фінансові корпорації - це універсальні фінансові концерни, які захопилися підприємництвом і грою на фінансових ринках і забули про своє головне завдання: формувати і спрямовувати потоки капіталу та фінансових ресурсів у потрібному для суспільства напрямку.

Переоцінена / недооцінена вартість акцій різних галузей [11, с.13]

Акція/Країна	"+" Переоцінка "-" Недооцінка вартості ¹	Акція/Країна	"+" Переоцінка "-" Недооцінка вартості	Акція/Країна	"+" Переоцінка "-" Недооцінка вартості
Автомобілі		Хімія		Роздрібна торгівля	
Faw Car/ КНР	21	OCI/Південна Корея	93	Suning Appliance/КНР	-31
Fuyao Group Glass/КНР	42	Reliance Industries/Індія	76	Wal-Mart de Mexico/Мексика	65
Astra/Індонезія	73	SQM/Чилі	95	Dairy Farm/Сінгапур	21
Mahindra & Mahindra/Індія	18	LG Chem/Південна Корея	56	Amazon.com/США	40
Chongqing Changan/КНР	? 2	Israel Chemicals/Ізраїль	74	Fast Retailing/Японія	37
Hero Honda Motors/Індія	49	Yantai Wanhua PU/КНР	13	McDonald's/США	77
Maruti Suzuki India/Індія	64	K+S/Германія	38	Inditex/Іспанія	55
VW/Германія	? 26	Incitec Pivot/Австралія	37	Woolworths/Австралія	52
Hyundai Mobis/Південна Корея	? 21	Mosaic/США	44	H&M/Швеція	-11
Hyundai Motors/Південна Корея	20	Yara/Норвегія	59	Comp.Bras.de Distrib./Бразилія	22
Споживчі товари		Машинобудування та промислове обладнання		Технології та телекомунікації	
Tingyi/Гонконг	? 13	Sany Heavy Industry/КНР	34	Tencent/Гонконг	-5
Kweichow Moutai/КНР	55	Changsha Zoomlion H.I./КНР	? 52	Apple/США	11
Wuliangye Yibin/КНР	65	TBEA/КНР	27	Mediatek/Тайвань	-13
Brasil Foods/Бразилія	? 60	Doosan Heavy Ind./Південна Корея	39	America Movі/Мексика	-33
Ambev/Бразилія	48	Orascom Constr./Єгипет	17	Google/США	-35
ITC/Індія	61	Larsen & Toubro/Індія	92	China Mobile/Гонконг	-5
Grupo Modelo/Мексика	28	Bharat Heavy Electric./Індія	62	Bharti Airtel/Індія	-14
BAT/Великобританія	47	Worleyparsons/Австралія	12	MTN/ПАР	-47
Reckitt Benckiser/Великобританія	21	Hyundai Heavy In./Південна Корея	17	Infosys/Індія	-5
Sab Miller/США	40	Vestas Wind/Данія	33	Hewlett-Packard/США	-20
Мас-медіа		Сировина і напівфабрикати		Транспорт і логістика	
Naspers/ПАР	52	Jindal Steel & Power/Індія	26	Huayu Automotive/КНР	-45
Net Serviços de Com./Бразилія	17	Jianghi Copper/КНР	34	All America Lat. Logist/Бразилія	84
Modern Times/Швеція	47	Vendata Resources/Великобританія	38	Vopak/Нідерланди	53
Shaw Communc./Канада	28	Stellite Industries/Індія	? 71	Concessores Rodoviaria/Бразилія	54
SES/Люксембург	90	Anhui Conch Cement/КНР	69	CSX/США	78
Grupo Televisia/Мексика	23	Grupo Mexico/Мексика	53	Kuehne & Nagel/Швейцарія	-13
Beijing Gehua/КНР	86	Antofagasta/Чилі	61	C.H.Robinson/США	18
Pearson/Великобританія	? 35	Siderurgica Nat./Бразилія	95	BNSF/США	74
Gablevision/США	? 5	Tenaris/Італія, Аргентина	51	Union Pacific/США	87
Zee Entertainment/Індія	65	Anglo Platinum/ПАР	99	China Merchants/Гонконг	96
Змішані концерни		Фармацевтика/Охорона здоров'я		Енергетика	
Jaiprakash/Індія	49	Intuitive Surgical/США	37	Petusahaan Gas/Індонезія	65
Beijing Enterprises/КНР	49	Celgene/США	13	CEZ/Чехія	43
LG Group/Південна Корея	? 75	CSL/Австралія	45	Origin Energy/ Австралія	34
Hanwhaoration/	? 38	Gilead Sciences/США	? 24	Enersis/Чилі	-55
Noble/Сінгапур	? 57	Novo Nordisk/Данія	23	Energ.de Minas Gerasis/Бразилія	-16
Shanghai Industrial/КНР	79	Shire Pharmaceuticals/Великобританія	46	Endesa/Іспанія	-33
WEG/Бразилія	62	McKesson/США	? 76	RWE/Німеччина	-22
China Resources/Гонконг	85	FMC/Німеччина	21	Centrais Electr.Bras./Бразилія	-35
Sembcorp/Сінгапур	? 14	Fresenius/Німеччина	9	Verbund/Австрія	5
Industries Qatar/Катар	72	AstraZeneca/Великобританія	? 5	Kinder Morgan Energy/США	57

¹ Відхилення від номінальної вартості, %.

Значна частина цих ресурсів або взагалі не потрапляє в реальний сектор економіки, а перетікає від однієї фінансової компанії до іншої, нарощуючи по дорозі обсяги їх доходів до неймовірних розмірів, або виявляється в тих галузях, які задовольняють штучно роздутий за допомогою фінансів попит і споживчі інстинкти найбільш заможної частини суспільства. Індикатори фінансової системи спрямовують реальний сектор економіки по хибному шляху, викликаючи великі структурні перекося тепер уже у сфері виробництва і споживання. Тому необхідно істотно вдосконалення регулювання співвідношення виробництва та грошово-фінансової системи, пошук таких форм і методів управління цими системами, які були б адекватними сучасним умовам соціально-економічного розвитку і забезпечували відповідність між ними.

Список літератури

1. Дзарасов С. Российский кризис: истоки и уроки // Вопросы экономики. - 2009. - №5. - с. 69-85.
2. Бугалин А., Колганов А. Мировой экономический кризис и сценарии посткризисного развития: марксистский анализ // Вопросы экономики. - 2009. - №1. - с.119-132.
3. Шимаї М. Виклики для посткризової глобальної системи // Економіка України. - 2010. - №4. - с. 22-29.
4. Блейзер С. Мировой финансовый кризис и возможные последствия для Украины [Электронный ресурс] / С. Блейзер. - Режим доступа: <http://www.glavred.info>.
5. Білоус О. Сучасна світова фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму // Економічний часопис - XXI. - 2008. - №11-12. - с. 3-7.
6. Ослунд А. Кризис: причины и последствия [Электронный ресурс] / А. Ослунд. - Режим доступа: <http://www.washprofile.org/ru/node/8204/>
7. Иноземцев В. Кризис: природа и перспективы // Свободная мысль. - 2009. - №7. - с. 95-108.
8. Дж. Сорос. Кризис мирового капитализма [Электронный ресурс] / Дж. Сорос. - Режим доступа: <http://www.forex.ua/classics/sor/sor6.shtml>
9. Лавровский Б. К вопросу о природе современного кризиса // Вопросы экономики. - 2009. - №4. - с. 145-153.
10. Дж. Сорос О глобализации / Пер. с англ. А. Башкирова. - М.: Изд-во Эксмо, 2004. - 224 с.
11. Хайек Ш., Ярош Д. Глобальные лидеры // Инвестгазета. - 2010. - №41. - с. 12-17.
12. Пахомов Ю., Пахомов С. Мировой финансовый кризис: цивилизационные истоки // Экономист. - 2009. - №2. - с. 37-42.
13. Бураковський І.В., Плотніков О.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України. / Худож. - оформлювач Л.П. Вировець. - Харків: Фоліо, 2009. - 299 с.
14. Юсим В. Первопричина мировых кризисов // Вопросы экономики. - 2009. - №1. - с. 28-40.

Аннотация

Светлана Данилина

ИРРАЦИОНАЛЬНАЯ ФОРМА НАКОПЛЕНИЯ КАПИТАЛА

Рассматривается опережающее накопление совокупного ссудного капитала по сравнению с действительным. Выделяется новая форма накопления капитала - иррациональная, которая происходит не в сфере реального производства, а в сфере количественных взаимосвязей и ведет к образованию различного рода противоречий и диспропорций.

Ключевые слова: *накопление капитала, реальный сектор, финансовый сектор, фиктивный капитал.*

Summary

Svitlana Danilina

IRRATIONAL FORM OF CAPITAL ACCUMULATION

The article deals with the advanced accumulation of total loan capital than real. Provided a new form of capital accumulation - the irrational, which is not in the actual production, and in the field of quantitative relationships and leads to the formation of various kinds of contradictions and imbalances.

Keywords: *capital accumulation, the real sector, financial sector, fictitious capital.*